

'SPARLÖSA' OCH 'KÄLVESTEN' VÅRA ÄLDSTA HISTORISKA RUNINSKRIFTER

Av Arthur Nordén

De svenska runinskrifter, som anknyter till kända tilldragelser av någon betydelse och därför med skäl kunnat kallas historiska,¹ är numera rätt många till antalet. De tidigaste av dem omtalar svenskar, som i England uppburit skatt, i första hand den s. k. danagälden — händelser som förlägges till tiden före 1018, då Englands danske behärskare konung Knut den store avlyste denna skatt. En terminus post quem för dessa danagälds-stenar är måhända 990-talet, om nämligen identifieringen av en namn-given sådan skattehämtare, Toste, såsom den bekante Skoglar-Toste, Olof Skötkonungs morfader och svärfader till såväl Erik Segersäll som Sven Tveskägg, är riktig.

Det största antalet historiska runinskrifter ansluter sig emellertid till den uppsvenska hövdingen Ingvar Vidfarnes härnadståg till Ryssland omkring år 1041. Företaget med dess tragiska utgång har givit eko i ej mindre än 25 svenska runinskrifter.

Det vill nu synas som om på senare år ännu en grupp av runristningar, låt vara fåtalig, erbjudit förut ej kända anknytningspunkter för denna diskussion. Det är den västgötska ristningen från Sparlösa socken (Salems kyrka)² och den östgötska från forna Kälvestens, nu V. Stenby kyrka,³ bägge förut inmurade i respektive kyrkors väggar och därför oåtkomliga för undersök-

¹ *Elias Wessén*, Historiska runinskrifter, i K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Filologisk-filosofiska serien del 6, Sthlm 1960.

² Sveriges runinskrifter, utgivna av K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, del V. Västergötlands runinskrifter, tredje häftet, Skaraborgs läns runstenar, red. av *Elisabeth Svärdström*, Sthlm 1958.

³ *A. Nordén*, Bidrag till svensk runforskning, i Antikvariska studier, del II, sid. 202—210 (= K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 55, Sthlm 1943).

ning, vad deras viktigaste partier beträffar. Det var vid uttagningen ur väggmurarna åren 1937 och 1938, som förut ej kända delar av deras runtexter kom i dagen och visade drag, som tydde på en tillkomst vid 800-talets ingång. De gav alltså ristningarna ett par hundra års högre ålder än den de tidigaste av de förut kända ägde. Därmed skulle vi i dessa bägge stenar ha funnit vårt lands äldsta historiska runinskrifter.

Inskrifterna har följande innehåll:

SPARLÖSASTENEN.

Partiet A.

- I. *Ejvisl gav* (underförstått: anbud om deltagande i vikingatåg), *Eriks son. Gav* (: gjorde också) *Alrik*.
- II: 1. *Och kämparnas skara gav rött* (: guld) *i gengäld*.
- II: 2. *Med trolldom utverkade fadern, att de alltid ägde livet i behåll*.
- II: 3. *Nätter och dagar skrider fram* (= tiden går), *medan Alrik Lumber forskade efter Ejvisl*.
- III: 1. *Nu säges i vi'et, att segerfrejdad heter sonen till Erik,*
 2, 3. *(stridsdånens ökare)?*
 4. *Efter Ejvisl. Och tyd*
 5. *runorna de från gudarna stammande, dem som Alrik Lumber ristade*.

Partiet B.

1. *Vare den frejdad och ljus*
- 2, 3. *som k(an) lista ut meningen*.
- 4, 5. *Skaparen* (: av minnesvården) *är jag, vi-vårdaren*.

KÄLVESTENSINSKRIFTEN.

- I: 1. *Stig* (*Stygg*) *gjorde detta minnesmärke*
- I: 2. *efter Öjvind, sin son. Han föll österut*
- II: 1. *med Ejvisl. Viking ristade*
- II: 2. *och Grimulf*.

Till detta må följande kommentar fogas.

Medan det numera råder enighet om hur Rökstenens text skall läsas och i stort sett väl även förstås, besväras arbetet med Sparlösa-inskriftens överflyttning till begripligt språk av mycken oklar-

het. Det sammanhänger med den omilda medfart, som runstenen under århundradenas gång utsatts för. Sparlösastenen tycks från början ha haft en svaghet längs mittlinjen i blockets längdriktning, något som blev ödesdigert, då runstenen under 1600-talets senare hälft uttogs ur den lilla gråstenskyrkans korvägg, där den äldst avbildades (1669). En prästerlig anteckning från 1672 tillåter tolkningen, att stenen var rämnad i två delar redan då. Om den berördes av den brand, som 1684 härjade kyrkan, är ovisst, men säkert tycks vara, att stenen vid det gamla korets rivning året därpå (1685) uttagits för att därpå, kluven i två delar, åter inläggas i den nyuppförda kyrkans murverk. Runstenen har sedan med all sannolikhet varit utflyttad ur kyrkväggen år 1847, då den nuvarande kyrkan tillkom, men blivit återinsatt. Den slutliga utflyttningen med stenens lagning och resande på kyrkogården ombesörjdes som förut nämnts år 1937.

De till ett 20-tal uppgående ställen, där textsammanhanget på stenen brutits eller fördunklats, torde återgå på skador som uppstått under dessa upprepade in- och utflyttningar av det tidigt spräckta blocket. Den farligaste skadan, den som berör stenens rotända, fanns redan 1669, då den nyssnämnda avbildningen återger stenens rotände sådan den är ännu i dag.

Det är, som det strax skall visa sig, främst omfattningen av texten på detta stenens nedersta parti, som det gäller att fastställa. Därvid är man, synes det mig, berättigad att utgå från en tillformning av stenblocket och en anordning av runtexten, som i princip återkommer även på den andra av de här behandlade runstenarna, den vid Kälvestens (nu V. Stenby) kyrka. Runorna är på bägge stenarna uppradade i lodrätt stående band, varvid två sidors runband möts kant i kant. Sparlösamästaren har uppenbarligen eftersträvat att låta ett avslutat tankesammanhang fylla varje sådant runband. På den viktigaste textsidan, betecknad A: II, kommer den åsyftade anordningen fullt till sin rätt, runbanden är förskjutna i vertikalled, så att de i ändarna står avtrappade det ena en bit utanför det andra. Det mellersta runbandet A: II: 2 är helt bevarat och bildar en avslutad tankeenhets (*a sat faðiR, um sat faðiR, svað æi attu lifa*), 'med trolldom utverkade fadern, att de alltid ägde livet i behåll'.

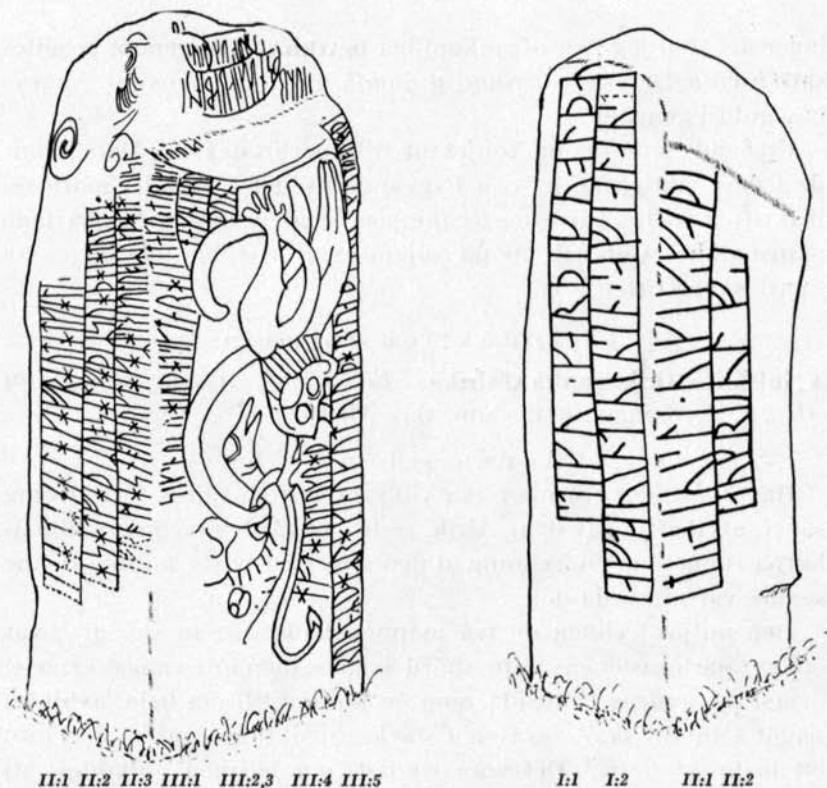


Fig. 1. Sparlösastenen och Kälvestenblocket, här återgivna i enhetlig skala, har runtexten uppgradad i kolumner, som möts kant i kant på stenarna, varvid en karaktäristisk avtrappning ingår i mönstret. — Der Sparlösastein und der Kälvestenblock, hier in einheitlichen Maasstab wiedergegeben, zeigen den Runentext in Kolumnen, die an den Ecken zusammenstossen, wodurch eine charakteristische Abtrappung im Dekor der Steine entsteht.

Avtrappningsmönstret kräver nu, att de två andra runbanden på sidan A: II får den anslutning till raden II: 2, som anges på den här vidfogade teckningen, fig. 1. Detta innebär, att endast ett par runor får plats i början av den skadade raden II: 3. Jag har föreslagit runorna **fr**, varigenom den tillfredsställande satsen *framās nætR ok dagar*, 'nätter och dagar framskrider', uppstår.

Och i raden II: 1 har Ivar Lindquist föreslagit en komplettering av början, som visserligen är alltför lång men ur vilken jag ut-

tager det som jag tror ofrånkomliga **inAtRhA**. Härigenom erhålles satsen *en ættr hala gaf rautt at gialdi*, 'men männens ätt (skara) gav guld i gengäld'.

Utgående från denna konjektur till Sparlösa-textens återställande i dess viktigaste del och byggande på det för både Sparlösa-inskriften och Kälvestensristningen gemensamma, egenartade mansnamnet **Aiuls** vill jag på följande sätt utveckla tolkningen av Sparlösa-inskriften.⁴

Introduktionsformeln:

A†iulskAf + AirikissunRkAfAlriku, *Æivisl gaf, Æiriks sunR. Gaf Alrikr*, 'Ejvisl gav, Eriks son. Gav Alrik',

M ä n n e n o c h m i l j ö n.

Här uppträder två män, om vilka inskriften i dess fortsättning säger, att den ene av dem, Alrik, reste stenvården med dess himlaborna runor som en hyllning åt den andres, Ejvisls, minne. Denne senare var alltså då död.

Den miljö, i vilken de två männen hade satt in sin 'giv', var enligt Sparlösa-stenens vittnesbörd krigets, men inte endast krigets: överst på stenens framsida, som en anfang till det hela, avbildas något som väl skall vara ett i stavkonstruktion uppfört gud-hus, ett hedniskt 'hov'.⁵ Det vore rimligt, om härmed antyddes, att antingen bägge männen eller åtminstone den ene av dem haft med gudstjänst (och rättsvård?) att skaffa.

Under blothuset står den praktfulla bilden av ett vikingaskepp med sjöfåglar fladdrande kring mast och rå, det är alltså en sjö-

⁴ I sina grunddrag har denna tolkning framlagts av förf. i den i not 3 ovan anförda uppsatsen. På väsentliga punkter har dock utgivaren av runverkets Sparlösa-parti gjort invändningar, bl. a. när det gäller att få Kälvestensristningens betydelse för Sparlösa-tolkningen fastslagen, och förf. har därför här velat få hela frågan om Sparlösa-textens innebörd upptagen till förnyad diskussion.

⁵ Påminner närmast om husbilden på ett av de äldre s. k. Birkamynten, vilka dateras till tiden omkring 800, och om husbilderna på två gotländska bildstenar (Ardre och Tjängvide). Likheten påvisad av *Bertil Almgren* i ett tillägg till von Friesens Sparlösa-bok, *K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar*, del 46:3, sid. 114—115 ("Husbilder av ifrågavarande typ förekomma icke vare sig före eller efter denna tid," d. v. s. omkring 800).

krigare, som avses. Under skeppet rider han själv med lyftat svärd, sjökonungen för alltså sin kamp även på land. Det i karolingisk stil hållna lejonet ger ytterligare associationer åt krigarlivet.

Den tragiska utgången av hans företag anges med en symbolik, som även i andra snarlika fall inställt sig hos den bildskapande konstnären. En nedåtstörtande väldig uv eller örn får här säga detsamma som den fällda rovfågeln på Cederströms tavla över Karl XII:s likfärd: sagan slutade i undergång, det är summan av det hela. Som motstycke framstår Kälvestenstextens fåmälta budskap, att Ejvisl varit en vikinganförelse i österled och att bondsonen Öjvind stupat 'med' honom.

Namnet **Aiuls**, **Aiuisl**, **Aiuis** (Sparlösa) har det säregna att åtminstone i denna stavning vara okänt i det germanska namnmaterialet så när som på ett enda ytterligare fall, det som föreligger i den östgötska Kälvestensinskriftens **miR aiuisli**. Namnets särställning betonas av von Friesen, Sparlösastenen sid. 37: "Vi äga icke med säkerhet någon motsvarighet till det f. ö. i Norden."

I rum och tid står de bägge namnförekomsterna varandra nära. Avståndet mellan Sparlösa och Kälvesten (V. Stenby) är 12 mil, och det är samma götiska kärnbygd, Vättern—Vänernbygden, som de tillhör. Men även i tiden sammanfaller de bägge namnförekomsterna. Bägge inskrifterna är utförda i den för 800—900-talen karaktäristiska kortkvistradens runor. Språket i dem båda uppvisar de för tiden kännetecknande dragen, bl. a. uttryckes 'ristade' med det kronologiskt känsliga *faði*, pronominet 'han', 'denne' heter ännu *sa(R)*, ord sådana som *miR* ('med'), (*svað*) 'så att' återkommer jämväl i Rökstenens språk.

Det vore väl då besynnerligt, om dessa varandra så nära berörande inskrifter skulle avse två skilda krigsföretag, ställda under ledning av likabemända anförare och i båda fallen med samma sannolikt tragiska utgång.

De två given.

I ingressens korthuggna "Ejvisl gav, Eriks son. Gav Alrik" saknas varje antydning till satsobjekt. Fallet står inte helt utan motstycken i 800-talets svenska språk, Rökstenstidens. Så heter

det t. ex. i den östgötska med Rökrunor utförda ristningen vid Oklunda på Vikbolandet, sedan dess upphovsman Gunnar beskrivit gången av den brottmålsprocess, vari han invecklats: *en sa band*, "och han band". Underförstått är här ett satsobjekt sådant som *sætt*, 'förlikning på tinget'. Sammanhanget ger ledtråd till ordet.

På samma sätt var det för Sparlösaingressens läsare säkerligen lätt att supplera det saknade akkusativobjektet ur ett då känt sammanhang. För oss blir då uppgiften den att såvitt möjligt återfinna detta sammanhang, och man har då främst att hålla sig till vad som i moment två berättas om den motprestation till 'given', som männens skara frambragte:

inAtRhAlAkAfrAutAtkiAlti, *En ættR hala gaf rautt at gialdi*, "men männens flock gav rött (: guld) i gengäld".

Frasen är ett av de inslag av skaldepoetiskt språk, som låter påvisa sig i Sparlösainskriften. *Ætt manna*, *ætt gumna* är uttryck belagda i det fornisländska skaldespråket. Till de ständigt återkommande epitet, varmed begreppet guld uppträder i den fornisländska poesin, hör ordet 'röd': *rautt gull*, *af rauðu gullu*, *rauðr hringr*, *rauða bauga*. I sin för skaldediktningens bildspråk klargörande poetik, Eddan, säger Snorre Sturluson: "Gull er kallað i kenningum *eldr handar* eða *liðs* eða *leggiar*, því at þat er *rautt*" (guldet kallas i kenningar 'handens eld' eller "ledens" eller "benets", emedan det är rött).

När därför Sparlösamästaren talar om det röda, som männens flock gav i gengäld, kan därmed ej gärna avses annat än den andel i krigsbytet, som enligt tidens sed tillkom ledaren för ett härnadståg. Det är nödvändigt att erinra sig arten av den krigsföring, som gjort tidevarvet namnkunnigt. Vikingatågen var stora gemensamhetsföretag igångsatta av entreprenörer med grundat rykte för segervana. Vid varsel från en sådan strömmade ute i bygderna de lycksökare samman, som — ordnade i kamratlag, *félag*, — gav företaget stadga, slagkraft och lönsamhet. Som vederlag för sin insats begärde hövdingen andel i bytet och ensamrätt till ledningen.

I det fornisländska språket betecknades en sådan man, till vars

förmåga att vinna framgång alla satte tro, som *gæfuwænliqr* eller *giptuwænliqr*. Han var, sades det, en *gæfumaðr* eller *giptumaðr*. Substantiven *gæfa* eller *gipta* med betydelsen 'lycka, framgång' ingår i en hel rad ordbildningar: *giptufullr*, *gæfuligr*, *giptuframr*, *giptudriúgr* 'som har stor lycka med sig' med motsatsen *gæfufár* 'den som har ringa framgång'. Andra bildningar är *gipturáð*, 'lyckligt råd', *gæfuraun* 'vars lyckliga utgång är tvivelaktig', *gæfumunr*, 'olikhet i lycka'. — En annan bildning på roten till verbet 'giva' är adjektivet fisl. *gæfr*, fsv. *gæver*, ännu bevarat i sv. dial. en *gäv* karl.

Såsom grundval för alla dessa ordbildningar framträder den tro på lyckan, som väl i alla tider varit de stora handlingsmänniskornas religion. I alla tider har väl också amuletter och andra besvärjelsemedel anlitats för att binda lyckan vid ägaren. I Norden har vi från 500-talet en sådan amulett, vars kraftverkan är byggd på just de ordelement, som här sysselsatt oss, 'giva' och 'lycka'. Det är den danska guldrakteaten från Själland⁶ med dess runinskrift **hariuhahaitika · farauisa · gibnauja · ttt**, "Hariuha heter jag, den som vet (att avvända) faror. Jag ger lycka. ttt". Samma ord *auja* för lycka återkommer på en annan dansk guldrakteat från 500-talet, den från Skodborg.⁶ Här upprepas tre gånger *auja Alawin* och tillägges ett fjärde *j Alawid*. Betydelsen blir "lycka åt Alawin, lycka åt Alawin, lycka åt Alawin, l(ycka) åt Alawid(?)". Utrymmet har ej räckt till för en fullständig utskrift av det sista *auja*; tänkbart är kanske, att den eljest oförklarliga *j*-runan här fått tjänstgöra med den betydelse av gott år, skördelycka, som man efter von Friesens föredöme⁷ tillagt runan *j* i den blekingska Stentoftenstenens inskrift, också där i förbindelse med ordet 'gav'.

Så starkt dominerar denna föreställning om lycka förbunden med ord för giva, att det vore förklarligt om verbet *giva* så småningom kommit att anta en absolut betydelse, den av att *ge lycka, seger, framgång*. För att åskådliggöra med ett annat fall: de poli-

⁶ Danmarks Runeinskrifter sid. 535 (Själlandsbrakteaten nr 2) och sid. 497 (Skodborgbrakteaten).

⁷ *Otto von Friesen*, Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge, Uppsala 1916 sid. 48 f.

tiska *givens* tidevarv har godtagit en mycket ensidig utveckling hos betydelsen av ordet 'ge', den av 'att ge i kortspel', och därav gjort en för moderna förhållanden brukbar abstraktion. Den 'nya given' står som ett motstycke till den vikingatida lycka, varmed de stora initiativtagarna då begåvade sitt manskap.

Ser man, stödd på Kälvestensinskriften, i dennas Ejvisl en sådan företagsledare i vikingastil, blir det tydligt, att vad Sparlösa-ristningen syftar på med sitt 'gav' är ett erbjudande om andelar i det kooperativa krigsföretag, en Rysslandsfärd, som Ejvisl och uppenbarligen även Alrik igångsatte. De gav folk en chans — som nutidssvenskan väl skulle uttrycka saken — en chans att ställa upp i det stora spelet om lyckan.

Elisabeth Svärdström, utgivaren av Sparlösamaterialet i femte bandet av Sveriges runinskrifter, anser denna min tolkning "avgjort vittna om en alltför begränsad inriktning av tolkningsproblemet." Det otillräckliga språkmaterialet jämte vår mycket begränsade möjlighet att tränga närmare in i dåtidens hedniska föreställningsvärld gör enligt hennes mening varje konkretisering av gåvans art till något av en gissning, som ej kan anses föra problemet närmare sin lösning.

Men är det nu verkligen så, att vi med Eddorna och sagorna i behåll står så vanlottade i fråga om kunskaper om vikingatidens föreställningsvärld, och lämnar oss runstenstiden så i sticket, när det gäller språkmaterialet? Är det inte tvärtom så, att vi äger ovanligt goda förutsättningar att kunna levandegöra för oss den forntida nordbons livssyn och beteende liksom också att förstå hans språk? Med god tillförsikt bör man kunna fullfölja tankegången i det ovanstående: att bakgrunden till Sparlösainskriften är ett krigståg.

Det tredje momentet i berättelsen kan väntas avse färdens vidare förlopp:

rad II: 2. *AsAtfAþiRubsAtfAþiRsuAþAiAtuliba*, *a sat faðir, umb sat faðir, svað æi attu lifa*, "med enträgen trolldom utverkade fadern, att de alltid hade livet i behåll".

Fornspråkets *sitja á*, *sitja um* har innebörden 'enträget hålla på med något, hänge sig åt något'. Ordvalet får här sin färg från den

allmänt brukade frasen *sitja úti*, 'sidda ude, under aaben Himmel om Natten og foretage Besværgelser, udøve Hexekonster'. Bekant är Voluspas *ein sat hón úti*, jfr uttryck sådana som *sitja úti til sigrs hánum*. — Verbet *eiga* i förbindelse med infinitiv (utan *at*) är välbestyrkt: *margs ák minnask*, 'mycket har jag att minnas,' *fæst eige því níta*, 'intet månne hindra detta,' är fraser belagda i äldre Eddan, jfr även *fár átti því fagna*, 'få ägde att glädja sig åt'.

Den överraskande formen för infinitiv av 'leva', *liba* (för väntat *lifa*), hänvisar på det förhållandet, att verbstammen ursprungligen har *-b* och såsom grannspråken visar länge behöll kontakten med detta ursprungsförhållande: got. *liban*, ags. *libban*, ffris. *libba*, fsax. *libbian*, fht. *leben*. Den germanska utgångsformen är **libēn*. Att ordet bildar ett ålderdomligt inslag i Sparlösaristningens språk bör beaktas vid inskriftens datering. Ännu på 500-talet har den danska Själlandsbrakteaten⁶ **gibu auja**, 'jag ger lycka', med bevarat *b* i **gebu*.

Som ett fjärde moment i berättelsen infogas uppgiften, att Alrik, som nu uppträder med tillnamnet Lumber, under tidens gång i tankarna följer Ejvisls färd:

(fr) **amAsnatuAuktAkAR, A⁸lrikulu . . RukþitAiuisl, framas nætR ok dagaR, es AlrikR LumbR hugþi at Aiuisl**, 'nätter och dagar framskrida, medan Alrik Lumber tänkte på Ejvisl'.

Till läsningen: verbet *fram* med betydelsen 'lægge sig efter og opnaae Hæder og Berømmelse', finns i fornisländskan. Med denna betydelse synes den i runtexten fordrade väl förenlig: 'skjuta sig framåt, skrida fram'.

Som nämnt uppträder nu den ene av de båda 'givande' männen med tillnamnet Lumber, och då denne i fortsättningen av texten visar sig knuten till det *vi*, numera den kristenkyrka, där Sparlösa-stenen står rest, går tanken strax till den Lagman Lumber, som i västgötarnas sägner göres till samlaren och upptecknaren av landskapets lag. Det finns ingen anledning att bortse från den möjligheten, att det är just sägnernas Lagman Lumber, som skapat minnesvården vid Sparlösa. De gamla av romantisk nimbus omgivna runtexterna har ofta visat sig gömma en oväntad realism i uppgifterna; jämför hur mycket närmare verkligheten,

som Rökstenen kommit, sedan det uppdagats, att runtextens 90-åriga Sibbe *viavari* av allt att döma varit den, som röjt mark för och anlagt den gård Sibberud, som vid bygdens kristnande fick lämna jord till kyrka och prästgård.⁸

När introduktionssidan av Sparlösastenen överst upptar teckningen av en byggnad i stavkonstruktion, är det frestande att häri inlägga en syftning på det hedna *hov*, som Alrik Lumber förestått. Kanske omfattade hans 'godord' mera; enligt den västgötska lagmanslängden var han född i Vånga och ligger begravd i Lums hög där.

Partiet **ukþitAinisl**: framför den första **u**-runan är man berättigad att tänka sig ett **h**, jfr hurusom i följande rad ristaren fullt medvetet skriver **Aiti** för väntat **hAiti**. **H**-bortfallet i början av ord hade under runstenstiden vida större spridning än nu. — Preteritumformen *hugði* åtföljes av en **t**-runa och så namnet *Ejvisl* i oblik.form. Detta **t** återger prepositionen *at*, såsom på Rökstenen i tre fall: **uarinumnaRtualraubu**, *at valraubu*, 'som stridsbyte', . . **kunukaRsatintsiuluntu**, *at Siolundi*, 'på Själland', **oarigoldindgoaṅnaRhosli**, *vaRi guldinn at kvanaR husli*, 'genom en hustrus offer'.

Betydelsen av *hyggja at e-u* är: ha sin uppmärksamhet riktad på något, efterspana. Vad ristaren vill säga är alltså, att Alrik Lumber ständigt (nätter och dagar går!) har vännens öde i tankarna. En slutsats är då klar: de färdas ej tillsammans, det är därhemma i bygdens *vi*, som Alrik avvaktar företagets utgång. Och det är där han mottager budet:

sik-nu-uAuiþAtsikmarAitimakuRairikis makiniaru þuna, Sæghir nu i væi þat sigmarR (eller *sigmærR*) *hæiti maguR Æriks, mæginjarR* (?) *þuna*, 'man berättar nu i *vi*'et, att segersäll må Eriks son heta, stridsdånens ökare (?)!

Allt hänger här på hur man skall fatta innebörden av adjektivet *sigmærR* (belagt som mansnamn på den östgötska Söderköpingsstenen, ett par århundraden äldre än Sparlösastenen).⁹ I och för

⁸ A. Nordén, Sibberud, Röks prästgård och Rökstenens Sibbe helgedomsvårdare, Fornvännen 1960, sid. 260—279.

⁹ A. Nordén, Söderköpingsstenen. En nyfunnen runsten med magiskt syfte från "övergångstiden", i Fornvännen 1937, sid. 142 f.

sig kan det väl syfta på både den levande triumfatorn och den hedersamt stupade Valhallsgästen. I Sparlösastenenens sammanhang måste ordet avse en död man, eftersom ristaren omedelbart tillfogar den vanliga termen för hedersbevisning åt en bortgången: "Efter Ejvisl." Och för att ytterligare betona det starkt upplevda i hyllningsgården fortsätter ristaren: 'Och tyd runorna, de från gudarna stammande, dem som Alrik Lumber ristade!'

Tolkningen av radens början torde för alltid bli oviss, då här flera runor är helt eller delvis utplånade. I den relativt välbevarade texten efter **pat** urskiljer man emellertid ett verb, (*h*)æiti, i modus konjunktiv, som tydligen tillhör bisatsen i en indirekt anföring, vars huvudsats då väl har sitt predikatsverb i radens inledande ord **sik-** (eller som det också kan utläsas **sak-**, man erinras om Rökstenens **sakum**). Att man har att göra med en form av 'säga' i opersonlig konstruktion är väl sannolikt (typen fisl. *svá segir i Tryggva flokki*, 'så säger (man) i etc.'. Enstavigheten i presensböjningen av *segja* är ett ålderdomligt drag i fisl., *han segr*).

Runttextens avslutningsparti saknar intresse för den tolkningsfråga, som här är det centrala, och må därför blott i korthet anföras: 'Må den vara frejdad och ljus, som kan finna ut meningen! Jag vi-föreståndaren är skaparen (: av minnesvården).'

S a m m a n f a t t n i n g, d a t e r i n g.

Den här prövade tydningen av Sparlösainskriften har sin styrka i den logiska uppbyggnad, den ger åt berättelsen, och den realistiska ton, den skänker sakuppgifterna. Av stor vikt för Sparlösahjältens identifiering måste alltid förbli uppgiften på Kälvestensblocket om den **aiuisl**, som lett ett krigståg i österled. För Sparlösaristningens datering till senare hälften av 700-talet eller allra senast 800 talar alla arkeologiska och runologiska skäl⁴,¹⁰ Ett

¹⁰ *Birger Nerman*, Sveriges första storhetstid, 1942, sid. 82 f. — *Bertil Almgren*, Den arkeologiska dateringen av Sparlösastenen, i Tillägg till *Otto von Friesen*, Sparlösastenen etc., i K. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, del 46: 3, 1940, sid. 115. — Den senaste sammanfattningen av vårt numera starkt vidgade vetande om den svenska kolonisationen i Ladoga-Balticumområdet ges av den norska runologen *Gerd Høst* i hennes uppsats *To runestudier*, i Norsk tidsskrift for sprogvidenskap XIX, 1960, sid. 470—488.

ålderdomligt inslag utgör skrivningen **liba** för infinitiv av vårt 'leva', om nu denna skrivning motsvarar ett verkligt uttal och ej blott är en skriftschablon. Till jämförelse kan erinras om den danska Själlandsbrakteatens **gibu auja**, med bevarat-*b-* i l. pers. presens **gebu* av **giban*, 'giva' (från 500-talet).

ZUSAMMENFASSUNG

Arthur Nordén: Die Runensteine von Sparlösa und Kälvesten, die ältesten historischen Runeninschriften Schwedens.

Unter den zwei- bis dreitausend Runeninschriften Schwedens gibt es eine kleine Gruppe, die an bekannte Ereignisse anknüpft. Als die ältesten aus dieser Gruppe hat man bisher die kleine Zahl jener Steine angesehen, die solchen Männern gelten, die für die Eintreibung der Steuern in England, vor allem des sogen. Danegeldes, zu sorgen hatten, hauptsächlich in der Zeit des dänischen Königs Knut des Grossen.

Als die zahlreichste Gruppe schwedischer historischer Runensteine ragt jedoch die der 25 'Ingvar-steine' hervor, die über den Kriegszug nach Russland berichten, den ein uppland-schwedischer Wikingerhäuptling, Ingvar Vidfarne, um das Jahr 1041 unternommen hatte und dessen tragischer Ausgang in den Gegenden ein Echo hinterliess, in denen seine Gefolgsmänner wohnhaft gewesen waren.

Neuerdings sind indessen zwei „historische“ Runeninschriften von noch höherem Alter hinzugekommen der Stein aus dem Kirchspiel Sparlösa (und von der Kirche in Salem) in Västergötland und der aus dem früheren Kirchspiel Kälvesten (jetzt Västra Stenby) in Östergötland. Beide sind jahrhundertlang in den Wänden ihrer Kirchen eingemauert gewesen. Als die Steine in den Jahren 1937 und 1938 aus ihren Mauern herausgenommen und gereinigt wurden, konnten neue und höchst interessante Teile der Texte freigelegt werden.

Der Kälvestensblock erwies sich glücklicherweise als völlig unbeschädigt. Auf dem Sparlösastein war dagegen der Runentext an über 20 Stellen undeutlich oder gänzlich zerstört.

Wenn es gilt, diesen schwer beschädigten Sparlösateil zu restituieren, erhält man, nach der Meinung des Verf., eine wertvolle Hilfe in dem ganz unbeschä-

digten Kälvestenstext. Die beiden Inschriften erweisen sich nämlich als auffallend verwandt. Vor allem kommt dies durch das Vorkommen eines Männernamens, *aiuls*, zum Ausdruck, der (wenigstens in dieser Form) im übrigen nordischen Namenmaterial unbekannt ist. Dass es derselbe Mann ist, der sich in beiden Fällen hinter dem alleinstehenden Namen verbirgt, wird dadurch wahrscheinlich gemacht, dass er in der einen Inschrift (Kälvesten) als der Anführer eines Wikingerzuges nach Russland (*austr*) angegeben wird, in welchem einer seiner Gefolgsmänner gefallen wäre, während er in der anderen (Sparlösa) ziemlich deutlich als der Führer eines Wikingerzuges mit tragischem Ausgang für ihn selbst auftritt.

Beide Runensteine stammen aus dem gleichen götischen Kerngau am Vättern-Vänern und sie stehen nur 12 Meilen voneinander entfernt. Auch was die äussere Form des Blockes und die Disposition des Runentextes betrifft zeigen die Steine grosse Übereinstimmung.

Beide Inschriften sind in Kurzweigt-Runen („Rök-Runen“) abgefasst und wo ein Vergleich möglich ist weist die Sprache beider Steine auf dasselbe Entwicklungsstadium hin. Mit der auf archäologischen Argumenten beruhenden Datierung des Sparlösasteines in das Ende des 8. Jahrhunderts, oder spätestens um 800, scheint die sprachhistorische Datierung gut zusammenzugehen. Auch der auffallende Zug in der Introdution des Sparlösasteines, dass dem Prädikatsverbum ein Objekt fehlt (*Ævisl gaf . . . Gaf AlrikR*) gehört zum Bilde dieses Sprachstadiums. So heisst es z.B. in einer anderen östgötischen Runenritzung aus der Zeit der Kurzweigt-Runen, der bei Oklunda auf Vikboland: . . . *En sa band*, „und er band“. Der Zusammenhang gab hier das Satzobjekt: ein anderes Wort als *satt*, Versöhnung auf dem Tingsplatz, konnte nicht in Frage kommen.

Die gleiche Erklärung darf man sich wohl für das objektlose *gaf* des Sparlösaingresses vorstellen. Wenn der gesamte Zusammenhang so offenbar auf einen Kriegszug hindeutet, kann der ‚giv‘ der beiden Männer kaum auf etwas anderes hinielen als auf ein Angebot der Teilnahme an einem kriegerischen Unternehmen.

Die Bildmotive des Sparlösasteines sind aus dem Kriegerleben gewählt. Jedoch nicht alle. Auf der Introdutionsseite wird etwas abgebildet, das man wohl als einen heidnischen Tempel ansehen darf. Hiermit wird offenbar angedeutet, dass mindestens der eine der beiden ‚Geber‘ der *gode* des Gaus, der Vorsteher des Gottesdienstes und des Rechtswesens gewesen ist. Da nun im Sparlösatext ein Mann, Alrik Lumber, der Errichter des Runensteines, Schreiber seiner Runen und Hüter des Gedächtnisses, als *aiuls* hervortritt, darf daran erinnert werden, dass in Västergötland ein Lagman Lumber in der im 13. Jahrhundert niedergeschriebenen Rechtstradition von Västergötland als Grundleger des ältesten Rechts der Landschaft erwähnt wird, des sogen. Lums Gesetzes. Der Verf. hält es für wahrscheinlich, dass dieser in der Lagmansreihe des Västgötarechtes genannte Lumber dieselbe Person wie der Alrik Lumber des Sparlösasteines ist.

So wie der Verf. einzelne Teile des Sparlösatextes liest und deutet entsteht das Bild von zwei Männern, die, jeder für sich oder beide gemeinsam, im Stil der Zeit Volk für einen Kriegszug werben. Die Zeit vergeht und Alrik Lumber ist mit seiner Schar glücklich heimgekehrt. Nicht so Ejvisl. So erhält eines Tages Alriks *vi* Botschaft, die ihm Gewissheit gibt, dass Ejvisl gefallen ist : „segerfrejdad heter sonen till Erik“. Und damit geht Alrik ans Werk: als er erfahren hat, dass Ejvisl gefallen ist, errichtet er den Gedächtnisstein mit seinen „den Göttern entstammenden Runen“.

Die beiden Inschriften haben nach der Meinung des Verf. folgenden Inhalt:

SPARLÖSASTEIN.

Abschnitt A.

- I. *Ejvisl gab* (zu verstehen als : Angebot zur Teilnahme am Wikingerunternehmen), *Eriks Sohn. Gab* (: geben tat auch) *Alrik*.
- II: 1. *Und die Kampfschar gab Rotes* (: Gold) *als Vergeltung*.
- II: 2. *Mit Zauber erwirkte der Vater, dass sie stets mit dem Leben davorkamen*.
- II: 3. *Nächte und Tage gehen weiter* (: die Zeit schritt voran), *während Alrik Lumber oft an Ejvisl dachte*.
- III: 1. *Nun wird im Opferhain gesagt, dass der Sohn Eriks*
 2, 3. *der siegesberühmte heisst*, (Mehrere des Streitslärmes?)
 4. *Nach Ejvisl. Und deutet*
 5. *die von den Göttern herstammenden Runen, die, welche Alrik Lumber ritzte*.

Abschnitt B.

1. *Der sei berühmt und leuchtend*.
- 2, 3. *der die Deutung herausfinden k(ann)*.
- 4, 5. *Errichter* (: des Erinnerungsmales) *bin ich, Hüter des Opferhaines*. (?)

KÄLVESTENINSCHRIFT.

- I: 1. *Stig (Stygg) bildete dieses Gedächtnismal*.
- I: 2. *über Öjvind, seinen Sohn. Er fiel im Osten*
- II: 1. *mit Ejvisl. Viking ritzte*
- II: 2. *und Grimulf*.

Wo eine weitere Klärung wünschenswert ist, verweist der Verf. auf den in Anmerkung 3 angeführten Aufsatz, der oben zusammengefasst und an gewissen Stellen ergänzt ist.